

A PALLAS NAGY LEXIKONA

AZ ÖSSZES ISMERETEK ENCIKLOPÉDIÁJA

TIZENHAT KÖTETBEN.

XVI. KÖTET

Téba — Zsúzsok.

A SZÖVEGBEN 227 ÁBRA; KÜLÖN MELLÉKLETŰL 69 KÉP, EZEK KÖZT
7 SZINNYOMAT, 20 TÉRKÉP ÉS 4 VÁROSI TERVRAJZ

BUDAPESTEN

PALLAS IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

1897

Teés, község, l. *Tés*.

Teetotalizmus (ang.-lat., ejtsd: titotalizmusz), tulajdonképen teatívási rendszer, amit az angol mértékletességi egyetek tagjai követnek, a szesz italoktól magukat teljesen visszatartván. A rendszert Livesay J. Prestonban alapította 1832.

Tef (möv.), l. *Keselyű*.

Tefik bej (családi nevén *Lapinski* Teofil), 1848—49-iki honvéd-örnagy s felkelővezér, szül. Lengyelországban, tanult a bécsi Teréz-akadémiában, majd egy osztrák dragonyos-ezred tisztje. Utóbb Nagy Sándor s Klapka oldalán harcolt Kápolna, Bicske, Vác és Győr stb. mellett. Miután Klapka Komáromot feladta, T. Hamburgba menekült, hol mint német író keresztelte kenyerét; 1858. Bécsben tartózkodott, majd kiment Konstantinápolyba, hogy az oroszok ellen egy lengyel csapatot szervezzen s a Kaukázusban élő abkházokat felkelésre bírja az orosz nagyhatalom ellen. A Karsz melletti döntő ittközet után a T. nevet letette s hazájába ment, ahol a lengyel felkelésig tartózkodott, majd Kopenhágában, majd Párisban találjuk, míg végre egészen elhallgatott. Művei: *Feldzug der ungarischen Hauptarmee im Jahre 1849* (Hamburg 1850); *Die Bergvölker des Kaukasus und ihr Freiheitskampf gegen die Russen* (2 köt., u. o. 1863). V. ö. *Kurzbach*, Biogr. Lexikon (Bécs 1865).

FINDURA.

Tefillin, l. *Imasztjak*.

Tefrit, közet, melynek lényeges elegyrészei plagioklasz, nefelin-leucit, amelyekhez gyakran még esatlakoznak: augit, amfibol, csillám, szandid, hadyn, olivin, apatit, titanit, magnetit és titánvas. Többnyire fekete vagy feketés-szürke színű és egész szerkezetében a bazalthoz hasonló. Kétféle T.-et szokás megkülönböztetni: *nefelin-T.-et* és *leucit-T.-et*. Az olivint tartalmazó T.-nek, mely különösen Afrikából (Kilimandsaro) ismeretes, *basanit* a neve. Nagyobb amfibolokat és csillámokat tartalmazó nefelin-T. a *buchonit*. SZT. II.

Tefsziŕ (arab) a. m. magyarázat, de különösen a *Korán* exegézise, melynek az iszlámban nagyon terjedelmes irodalma van. Az e körbe tartozó művek részint filológiai, részint dogmatikai, részint teozofiai vagy végül a tradíció szempontjából tárgyalják az iszlám szent könyvét. Az utóbbiak közül a leghíresebb és legterjedelmesebb a *Tabari* (l. o.) T.-je, mely azonban nem igen terjedt el. Nagyobb szerencséje volt a mohammedánok között *Al-Zamakhsari* (1075—1143) *Al-Kassáf* című, dogmatikai tekintetben igen fontos T. munkájának (kiadva Kalkutta 1856 és többször Kairóban), s *Al-Baidhávi* (megh. 1292.) legelőször Fleischer-től (2 köt., Lipsze 1844—48) kiadott munkájának, mely Keleten közönségesen T. alkádhí (a kádi T.-je) néven ismeretes. Nagyon népszerű a T. *Dselálein* (azaz a két Dselál) név alatt közközen forgó és Keleten sokszor kiadott Korán-magyarázat. Dselál al-dín al-Mahalli (megh. 1460.) kezdte, befejezését azonban Dselál al-dín al-Szujútí-tól (megh. 1505.) nyerte (legjobb kiadása: Bulak 1293, hidra). Nagyon terjedelmes és a Koránhoz kapcsolható összes vonatkozásokat felöleli *Fakhr al-dín al-Rázi* (megh. 1209.) A titkok kulcsai (*Mafáth al-ghuib*) című nagy exegetikus munkája (több keleti kiadásban, 8 kötet), melyet az iszlám

teológiai enciklopédiájának nevezhetjük. A miszticizmus szempontján indul *Muhji al-din ibn al-Arabi*, híres mohammedán teozofus (megh. 1240.) T.-ja (Bulak 1288, 2 köt.). Az exegetikus tudományhoz *Ithán* címen nagy fontosságú bevezetést írt a fent említett *Szujuti*. Ugyanó a T.-munkák irodalomtörténeti kimutatását is összeállította; kiadta Meursinge (Sojutii liber de interpretibus Korani, Lejda 1839). G—r.

Tegal (Tagal), németalföldi residentie Jáva sziget E-i partjának közepén, 3782 km² ter., (1890) 107,725, egy km²-re 292 lak., akik közt 828 európai és 7869 kínai. Földje D-i hegyes részét kivéve nagyon termékeny és igen jól van megművelve. Főhelye T., 30,000 lak.

Tegeatisz, ókori görög tájék Arkádiának keleti részében. Az egész tájnak és politikai kerületnek központja *Tegea*, Arkádiának is jóformán egyik legnevezetesebb városa, mely tulajdonképpen kilenc nyílt telep lakóinak egytvé való költözködése által támadt. A fellegrában volt Zeus Klarios, alant Athena Alea temploma, mely utóbbit Skopas művei tették híressé. Az említett szentelyeken kívül az ásatások feltárták egy régi színház helyét, mely fölött most egy bizánci korból származó rom (Paléo-Epizkopi) emelkedik. Némiképen Tegea városához tartozott a T. tartományban fekvő *Pallantion* város és határerősség, melyet a hagyomány úgy tekintett mint a Latiumba vándorló Euandros őshazáját és melyet a Palatiummal való névrokonság kedvéért a római császárok (különösen Antoninus Pius) mesterségesen akartak felvirágoztatni.

Irodalom. Rangabé, Souvenir d'une excursion d'Athènes en Arcadie, Mém. de l'Acad. des Inscr. V.; Schwab-Arkadien (Stuttgart és Tübinga 1852); az ásatásokról Dörpfeld, Adler és Treu jelentésel az athéni német régészeti társulat közleményeiben, nemkülönben Weil cikke Baumeister szakszótára III. kötetében. L. M.

Tegel, falu Potsdam porosz kerületben, 13 km.-nyire Berlintől, a róla elnevezett tó és vasút mellett, 2800 lak., kastélyval, amelyben múkin-csek és a Humboldt testvérek síremléke láthatók; gőzmalommal, hajó- és gépgyárral.

Tégely, a könyvnyomtatásban a kisebb nyomtatványok előállításánál használt sajtók elülső fele (berakó lapja). — *T.* az agyagiparban, 1. *Olvasztó tégely*.

Tégelynyomású sajtó, kisebb nyomtatványok előállítására való könyvnyomdai gép. Ilyen az amerikai sajtó is.

Tegearia *Walck.* (árua), a esőszövő pókok alrendjének egyik neve az *Agalenidae*-családból. Szemeinek első sora majdnem egyenes, a hátulsó hátrafelé hajlott; valunennyi szeme majdnem egyforma nagy. Egyik faja a *házi pók* (*T. domestica* Cl., képét l. a *Pókfélék* mellékleten), mellső közp-szemének felső szegelye elülről nevezé sokkal magasabb a mellékszeménél; mellrészei feketesek, középtükön világos foltosak, oldalukon három ke-rek foltal; potroha fölül vörös-barna középszalag-gal, két oldalán fehér és fekete foltokkal. D. J.

Tegenye, kisközség Ung vármegye kaposi j-ban, (18. é.) 272 tót, magyar és német lakossal, fa-tenyesztesei vándortanító széke.

Tegernsee, 1. *falu* a bajorországi felső bajor kerületben, 11 km.-nyire Miesbachtól, a T. K-i

mindenféle hivatalos írásra, fermánra, papiros- és másnemű pénzekre. A következő mondásban van a szultán neve beleiktatva: Esz-szultán Abdul-Hamid hán, ibn esz-szultán Abdul-Medsid hán, elmuzaffer dáigma. Magyarul: «Szultán Abdul-Hamid hán, fia szultán Abdul-Medsidnek, az örökké győzhetetlennek.» Ez a mostani szultánnak a türája. L. még *Nisán*.^{k-c.}

Tughrái (*Muajjad al-din Huszein b. Ali*) al-, arab költő a XI. sz.-ban. Műr fiatal korában a szeldsuk szultánok alatt államszolgálatban működött mint titkár; imen neve is: a *tughra* (l. o.) kezelője; majd Masz'üd b. Mohammed szeldsuk szultán alatt vezíri méltóságra emelkedett, de utódja alatt 1120 körül Bagdadban kivégezték. Az irodalomban *Lámijat al-arab* (azaz az arabok l-re rimelő) morális költeményéről nevezetes, melyet keleten és nyugaton sokszor kiadtak és európai nyelvekre is lefordítottak. Legbővebb életrajza: *Pareau*, De T. Carmine (Utrecht 1824).^{g-r.}

Tugurt, a Vadi Rig nevű oáziscsoport főhelye, amely Constantine algériai départementhez tartozik, 17.000 nagyobbára berber lak., gyapju- és selyemszövővel; datolya-, gummi-, fez- és haik-kereskedéssel. Környékén több mint 600.000 pálmafa áll. T.-ot 1854. foglalták el a franciák.

Tuhelj, politikai község Vuruzsd vármegye klanjei j.-ban, (1891) 1595 horvát lak., vasúttal és postahivatallal.

Tuhutum, l. *Téteny*.

Tulleries (franc., ejtési: túlyri), voltaképen a. m. eszerépegető kemencék, francia királyi palota Párisban, a Louvre mögötti egykori eszerépegető kemencék helyén épült a XVI. sz.-ban. Egyike a francia renaissance legkiválóbb alkotásainak, melyet azonban 1871. a kommunista leégett. Ma csak a két legszélső pavillonja áll még, a középső épület helyén kert van.

Tuisko (Tuiseo, Tuisto), Tacitus szerint (Germania 2 feje) az ősgermánok egy isteni alakja, a föld szülőtte. Neve a. m. kettős, kétnemű, iker. Tőle származik *Mannus* (l. o.) s ettől az egyes germán törzsek.

Túja (növény), l. *Thuja*.

Tukánok (állat), l. *Borsevők*.

Tukkum (Tukkume), az ugyanily nevű járás székhelye Kurföld orosz kormányzóságban, a Schloek és vasút mellett, (1893) 7499 lak., eskély kereskedéssel; egy régi erősség romjaival.

Tukopia-szigetek, vulkáni szigetektől álló kis szigetcsoport Melanéziában, a Banks és Santa-Cruz szigetek közt. Részei: Tukopia, Anuda és Fataka, összesen 66 km² területtel, 650 lakossal.

Tukuma-olaj, *acouara-olaj*, az *Astrocaryum* (l. o.) gyümölcsének héjából nyert kővér olaj, mely a pálmaolajhoz hasonlóan készül, melytől cinnóber-vörös színe különbözteti meg s kellemes illatát tovább megtartja, mint amaz.

Tula, l. *kormányzóság* (Tulszkaja gubernija európai Oroszország középső részeiben, Moszkva, Rjezán, Tambov, Orel és Kuluga közt, 30.960 km² területtel, (1894) 1.560.704 lak. Felsője nagyobbára sík, csak kevés helyen dombos; e részeket mély, sziklás folyamvölgyek át-áthasítják. Legnagyobb folyói az itt még nem hajózható Don és a hajózható Oka. A bányászat szívenként (évenként

az iskolai tanításon kívül még otthon is taníttatják gyermekeiket zenére, idegen nyelvekre s a divat követelte egyéb ismeretekre és ügyességekre. L. még *Idegebelegések*. RADÓ V.

Tultermékenyítés, l. *Superfoetatio*.

Tultermelés, valamely gazdasági testben a termelésnek és fogyasztásnak olyan aránytalansága, hogy a termelt javak mennyisége állandóan meghaladja a fogyasztás szükségleteit. A T.-nek első következménye mindig a feleslegben termelt cikkek áresése, ami leggyakrabban arra ösztönzi a vállalkozókat, hogy az áresés által szenvedett veszteségeiket a termelés további kiterjesztése által próbálják visszaszerezni. E törekvés természetesen a T. további fokozódására vezet s válságot idéz elő. z. z.

Tulukúna-olaj, l. *Carapa*.

Tulúnidák, a legrégebb önálló mohammedán dinasztia Egyiptomban (872—905). Alapítója *Ahmed b. Tulún*, 868. mint a bagdadi khalifa egyiptomi helytartója lép fel, de nemsokára Bagdadtól függetlenül kormányozza az ország ügyeit és uralmát Szíriára és Mezopotámiára terjeszté ki. Egyiptom fővárosában a tőle alkotott fényes *Tulún-mecset* tartja fenn emlékét. 883-ig uralkodott. G—R.

Tulu nyelv, a keletindiai *dravida* nyelvek egyike (l. o.), Mangalur környékén 30,000 ember beszéli. V. ö. *Brigel*, Grammar of the Tulu language (Mangalur 1872).

Tulvilág. Minthogy a néprajzi tudomány nem ismer oly népet, legyen az bár a művelődés még oly alacsony fokán, amelynek valamiféle képzelet a halál után való létről ne lenne, ebből a képzeletből önként következik a T.-ről szóló hiedelem általános elterjedtsége. Csakhogy e hiedelem még korántsem foglalja magában mindenütt a halál után való bűnhődés és jutalmazás olyanféle elképzelését, aminővel rendszeren csak fejlettebb vallási és egyáltalán magasabb fokú társadalmi életű népeknél találkozunk. A T.-ről való hiedelmek szoros összefüggést mutatnak a halál utáni létről táplált felfogással és számos népnél egyéb megbízható adatok híján csak a temetkezési szokások és szertartások (l. *Temetkezés*) egyes jellemző részleteiből lehet rájuk következtetni. Tengerparti és szigetlakó népeknél, amelyeket előbbutóbb a hajózás mind nagyobb távolságokba esábtó mesteriségére kapott rá földrajzi helyzetük, a T.-ot valami tengerentúli messze vidékre képzelik hitregőkben, mint p. a régi görököknek Hesiodosznál feljegyzett mítosza. A későkori zsidó és a keresztény tanítás szerint a T. egy *földfölötti* (égi) és egy *alvilági* (többnyire a föld mélyébe képzelt) részből: *mennyszágból* és *pokolból* áll. L. még *Alvilág* és *Holtak tisztelete*. KATONA.

Tulzás, l. *Nagyttás*.

Tum, egyiptomi istenség, a napistennek egyik formája, mely alakjában különösen Heliopolisban tisztelték. Férfialakban ábrázolták, fején a jellemzőes Psent-síveggel (l. *Osiris* isten képén), jobbáiban keresztalakú lecsúsgó amuléttal, baljában egy alul villaszert, felül sarlóra emlékeztető eszközzel. L. M.

Tumaco (ejtsd: —áko), kikötőváros Kolumbia Cauca nevű departamentójában, a Nagy-óceán

555 km.-nyi hosszúsághan nagyobb esónakok és a Nitza torkolatától kezdve 220 km.-nyi úton gőzhajók is járhatnak rajta.

Túra, l. *Tughra*.

Turacin, piros festőanyag, amelyet a turako (Musophaga Isert.) szárnytollaiából nyerünk; 6% réztartalommal bír, miáltal a piros tollak égésének zöld lángja van.

Turacus (állat), l. *Banúnaevők*.

Turan (Turanj, Krizanió-T.), község Zágráb vármegye károlyvárosi j.-ban, (1891) 907 horvát lak.; T. a Mreznica patak mellett fekszik, ahol egy nagy épület áll, melyet Erdődy Tamás 1584. építtet; 1791—99. posztógyár volt benne, 1809—1812. Marmont tengernagy hadapródiuskolát állított fel benne, melyből a növendékek egy évi tanulmány után a franciaországi la-fleche-i tisztképző intézetbe kerültek. A franciák elvonulása után a horvát-szlavon határvidékek főparancsnoksága ismét ily iskolát állított itt fel s ebből került ki Omer pasa török tábornok.

Turán (Turani), kisközség Turóc vármegye szentmárton-blatnicui j.-ban, (1891) 1941 tót lak. vasúttal, posta- és távírdahivatallal és postatakarékpénztárral.

Turán, a legrégebbi idők óta neve az Irántól É-ra fekvő vidékeknek, tehát a Kaspi- és Aral-tó környékének s az Oxusz meg Jaxartes az alsó folyásamenti területeknek, továbbá a síkságtól K-re fekvő hegyes területeknek. Leggyakrabban e néven nevezik Turkesztán nyugati sík részét, beleértve a kirgiz-steppét is. A T.-i alföld alkalmásint egykori tenger fenéke. Az ó-persa m. dákban Iránnal, Ormuzd országával szemben T. volt az Ahriman vagyis a sötétség országa, amelynek vad népesoportjai gyakran pusztítva jártak be Irán területeit.

Turáni népek, l. *Ural-altáji népek*.

Turáni nyelvek, így nevezik némely nyelveknek Müller Miksával Európa és Ázsia összes ragozó nyelveit, tehát mindazokat, melyek sem az egytagu (khinai), sem a hajlító (indogermán és sémi) nyelvekhez nem tartoznak, tehát a következőket: az ural-altáji, dravida, tibeti és malaj nyelveket. Azonban mindezen nyelveknek eredetét eddigelé nem lehetett bebizonyítani.

Turbán (persa, *dulband*), azon szövetségdarab neve, melyet a mohammedánok fejfödőjök (rendesen fész) köré csavarnak. A T. szövete különféle színű lehet, fehéret azonban csak mohammedánok használhatnak: más vallásúak rendesen sötét színűt (az egyiptomi és szíriai keresztények feketét) viselnek. A T. nagysága régebbi időben az illető személy rangjával és méltóságával állott arányban. Nagy urak, különösen fejedelmi személyek, vezírek még ékkövekkel és madártollakkal is szokták díszíteni. Ujabb időben e körök mellőzik a T.-t és egyszerű fesszszel érik a régi módu T.-t még csak leginkább a sejkok és molláék, meg a régi szokásokat fentartó körök használják. Csak a serifnek (l. o.) van joga zöld színű T.-t használni, de nem mindnyájan veszik igénybe; e szokás különben csak 1303. kezeltetett Egyiptomban.

Turban Lajos Károly Frigyes, budeni államminiszter, szül. Brettenben 1821 okt. 5. Bölcsész-

szeti és jogi tanulmányait Heidelbergában és Berlinben végezte; azután nagyobb utazásokat tett Francia- és Olaszországban. 1851. belügyminiszteri titkár, 1860. pedig miniszteri tanácsos lett. 1860 óta a képviselőháznak tagja. 1872. kereskedelmi miniszter, 1876. pedig külügyminiszter lett. 1872 óta a szövetségtanácsnak tagja vala, 1881—90. pedig mint belügyminiszter működött.

Turbatio (lat.) a. m. zavarás, pusztítás; *turbul*, zavar, háborít.

Turbe (arab, törökös kiejtéssel: *türbe*) a. m. sírholt, síremlék; mauzoleumszerű épületek a mohammedán országokban. Építészeti tekintetben különösen nevezetes emlékek a szultánok T.-i Brüsszában és Konstantinápolyban, valamint a mohammedán fejedelmek T.-i Indiában. A szent személyek sírjai fölé épült emléket is T.-nek nevezik; arab vidékeken inkább: *kubba* (l. o.). G—R.

Turbellaria (állat), l. *Örvényférgyek*.

Turbina, l. *Vízkerék*.

Turbolya (növ., turboja, turbuja [Erdélyben], *torbolya*, ormánka Brassainál, *Anthriscus Pers.*, *Cerofolium Link.*), ernyős fű, egy- v. többnyári, levele többször szárnyalt v. többször hármás. Gallérja nincs v. 1—2 levellé, gallérkúja soktagu, virága fehér; termése rövid csőrös. 10 faj (házunkban 7) az óvilágnak északi földgömbjén nő. Az *A. silvestris* Hoffm. többnyári, egész 1 m. magas, levélszállangja fényes, ernyője 8—16 sugaru. Réten, ligetben, megyén gyakori; frissen kellemetlen fűszerszagú; kesernyős csipős ízű, de a jószág baj nélkül megeszi. Gyökere elhető. Az *A. Cerofolium* Hoffm. egynyári, 3—6 dm. magas, levele laza szőrű, ernyője 3—6 sugaru; déleuropai. Kellemes ánizs-szagú és ízű, azért konyhai fűszer s erre a célra természetik, néhol olvadul. *Bécsi T.* a. m. mirhaszag (l. o.). *Vál T.* a. m. bubajteska (l. *Mogyorósaláta*) és a *Scandix Pecten veneris*, l. *Bábasésű*.

BORR.

Turbulens (lat.) a. m. zajongó, lármás.

Turc, nagyközség Ugocea vármegye tisztántúli j.-ban, (1891) 3029 oláh és magyar lak., postahivatallal és postatakarékpénztárral. Határában ezüstércbányák vannak.

Turco (ol., ejtsd: —ko) a. m. török; *alla turca*, törökösen.

Turcsek (*Felső*), kisközség Turóc vármegye mosócziúti j.-ban, (1891) 935 német és tót lak., jelentékeny fatermeléssel, vasúti állomással.

Turcus Dániel, l. *Türk*.

Turdetánok, Spanyolország és lukosai a mai Sevilla vidéken.

Turdiidae (állat), l. *Rigófélek*.

Turdossin (Thurdossin), kisközség Árva vármegye vári j.-ban, az Árva folyó mellett, (1891) 1758 tót és német lak., a járási szolgabírói hivatal széke, adóhivatallal, takarékpénztárral, képfestő- és gyufagyárral, gyógyvegyműhelylyel, posta- és táviróhivatallal, postatakarékpénztárral. Van itt továbbá magyar királyi erdőgondnokság, adó- és sóhivatal; az irgalmas nővérek leányiskolát tartanak fenn.

TH—V.

Turenne (ejtsd: *ültron*) *Henrik Latour d'Auvergne* vicomte, francia hadvezér, szül. Sedanban 1611 szept. 11. mint bouilloni Henrik herceg és nassaui Erzsébet hercegnő második fia, elöset

Uleåborg, 1. tartomány (län) *Finnország É-i részében*, Norvégia, Arhangelszk, Olonec, Kuopio, Wasa, a Botteni-öböl és Svédország közt, 165,644 km² ter., amiből a Botteni-öbölben fekvő szigetekre 243 esik, és 253,886 lak. A svéd és norvég határon egészen 1000 m. magas sziklás hegyek emelkednek; K-en van a Maanselkä nevű dombos vidék, amely csak É-i részében magasabb. A svéd határon a Tornea és mellékvize a Mnonio, a norvégiai a Tane-elf folyik. A tartomány közepén folyik a Kami. A tavak 9103 km² területet foglalnak el; köztük legnagyobb az Enare és az Ulea-Träsk (984 km²). Az éghajlat zord, a növényzet szegényes. Csakis a tenger partvidéke népes és van megművelve. A belső és keleti részek erdők és mocsarasak. A lakosság finn, csak E-on van valami 1000 lapp. Fő termékek: rozs, árpa és burgonya; ezenkívül a hús- és vadászat és erdőgazdaság nyújt foglalkozást. Az ipartelemek száma 394, 11-15 millió finn márka értékű ártermeléssel; legfontosabbak a fa- és bőripari telepek. Járásai (hárad): Haapajärvi, Kajana, Kemi, Lappmark, Salo és U.

2. U. (finntül *Oulu*), az ugyanily nevű tartomány és járás székhelye a Botteni-öböl partján, ahol az Uleå-elf (104 km.) ömlik belé, vasút mellett, (1804) 13,145 lak., faparral, faáru-, kátrány-, vajkivitellel; gyarmatár- és gabonaimporttal; Franzen költő mellszobrával. Kikötője Toppila 4 km.-nyire van tőle; több hajóéptető műhelyvel és kátránykészítéssel.

Ulemá (arab) a. m. tudósok; ez elnevezés a kánoni tudomány képviselői számára van lefoglalva a mohammedánok között. Az U. köztül kerülnek ki az iszlámban a vallásos funkcionáriusok, kádik, muftik, mecsettanárok. A török birodalomban az U.-osztály főnöke a Seikh ul iszlám (l. o.). A mekkai U. legelső emberét Seikh ul U.-nak hívják. Az U. szó voltaképen többes számu alak; egyes számban: *alim*; azonban a török nyelvben az U. szót használják az U.-testület egyes tagjainak elnevezésére is. a—r.

Ulex (növ.), l. *Sünzanót*.

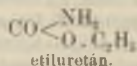
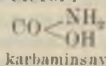
Ulexit (össv.), l. *Boronítrokalcit*.

Ulfilas (Wulfila), a nyugati gótok püspöke és bibliafordító, szül. Kappadóciában 313. (311.), megbalt Konstantinápolyban 383. Püspökké szentelte nikomédiai Eusebius 341. és 348. az ariánus gótok között működött, kikkel Athanarik üldözése elől 355. a keletrómai császár védőszárnyai alá menekült a a Duna és Haemus között telepedett le. Bibliafordítása a gót és így a germán nyelv legrégebb emléke. Csak három töredék maradt fenn belőle kéziratban: 1. Codex argenteus, mely a négy evangéliumot tartalmazza és Upsalában őrzik; 2. Codex Carolinus (Wolfenbüttelben) és 3. Milanói kódex (szt. Pál leveleinek egyes részei, Esdrás és Nehemiás könyvei). Legjobb kiadása Gobelentz és Löbétöl (Lipsea 1836—46, 2 köt.) és mások.

Iródatom, Waltz, Über das Leben und die Lehre des U., Hannover 1840; Bessel, Über das Leben des U., Göttinga 1860; Kraft u. Realencyklopädie der theologischen Wissenschaften, 2. klad. 16 köt.; Kauffmann, Untersuchungen zur Geschichte U. (Zeitschrift für deutsches Altertum, 27. kötl.). Meyers, Wulfilas Todesjahr, Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Litteratur 1895, 302. old. z—r.

Az U. képződnek a savkloridoknak vagy savanhidrideknek karbamidra való hatásakor; többnyire kristályos vegyületek és hevítéskor vagy alkálihidroxidokkal való melegítéskor szétbomlanak.

Uretánok (urethanok), a karbaminsavnak (I. o.) összetett éterei:

Az U. vízben, alkoholban és éterben oldható, illékony kristályos testek, amelyek alkálihidroxidoktól szénsavra, ammóniákra és az illető alkoholra szétbomlanak. Ammóniákkal melegítve az illető alkohol és karbamid képződik belőlük. Az U. között legfontosabb az *etiluretán*, amely nagy túlbáulaku kristályokból áll; op. 47–50°, fp. 180° és álomhozó szerül használják.

Uréter (gör.) a. m. húgylevezető cső (I. o.).

Urethra. l. *Húgycső*.

Uretica (gör.-lat.) a. m. húgyhajtó szerek.

Uretroplastika (gör.), az a képző műtét (I. o.), melylyel a húgyesón támadt hiányt pótolják, vagy húgycsősi polyokat gyógyítanak. l. *Sipoly*.

Uretroszkóp, l. *Endoszkóp*.

Uretrotomia, l. *Húgycsőmetszés*.

Ureuma. l. *Karbamid*.

Urf (arab) a. m. az ami általánosan el van ismerve. A mohammedán törvénytudományban U.-nak nevezik a törvényeknek ama részét, melyet nem a vallásos jogból (l. *Serfat*) merítettek, hanem mely vagy a szokásjogon (ádet), vagy pedig az uralkodók különös törvényhozási intézkodésein (kánún) alapszik.

Urfa (Urhoi, Orfa), az ugyanily nevtű szandsák fővárosa Haleb török vilájetben. Mezopotámiaiban, a középső Eufráttól K-re, mintegy 40,000 lak., szövőszekekkel. A régiségek közül csak egy régi erősségnek romjai láthatók, amelyet a hagyomány Nimrod egykori palotájának tart, továbbá a katakombák. Abrahamnak szentelt meesetje mellett egy tóban szentelt halakat tartanak.

Urfahr, város Linz felsőausztriai kerületi kapitányságban, a Duna bal partján, Linzeel szemben, amelylyel híd és lóvasút köti össze, vasút mellett, (1800) 8289 lak., gép- és spirítuszgyárral. Közéleiben Riesenbad fürdőhely.

Urfé (ajsd: Urfé) *Honoré*, francia regényíró, szül. Marseilleben 1568 febr. 11., megh. 1625 jun. 1. Különösen *Astrée* című regényéről híres, melyet halála után Baro nevtű titkára fejezett be. Ez az allegorikus pásztorregény, melyet szerzője valószínűleg Tasso Amintája után írt, bizonyos ideális világban játszik s valamennyi hőse és hősnője (akik mind pásztorok vagy pásztornök) alatt az akkori idők egy-egy nevezetes személyisége rejtőzik. E regénynek világszerte nagy hatása volt s majd minden nyelvre lefordították. Az *Astrée* kiadásai közül említendők az 1637-iki (5 kötet) és az 1647-iki (5 kötet). Rövidített kiadása jelent meg 1713. *Nouvelle Astrée* cím alatt. U. egyéb művei csak irodalomtörténeti érdeklők. V. ö. *Bonafous*, *Études sur l'Astrée et sur Honoré d'U.* (Paris 1847); *Chantelauze*, *Études sur les d'U.* (1860); *Beöthy Zs.*, A szépprózai elbeszélés a magyar irodalomban, I. köt. (Budapest 1886).

társak közti viszony (amely a közös tulajdonnak egy neme), továbbá a közbírtokosság és a határ-örvidéki házközösségi intézmény.

Vagyonrongálás, a magyar btkv (1878. V. t. c. 418. §-a) szerint V. vétségét követi el, aki idegen ingó dolgot szándékosan és jogtalanul megrongál vagy megsemmisít. E vétség miatt (melynek kísérlete is büntetendő) csak a sértett fél indítványára van helye bűnvádi eljárásnak; büntetése: három évig terjedhető fogház és 50 frttól 1000 frtig terjedhető pénzbüntetés. Ugyanigy büntetik azt, aki valkási szertartásra rendelt épületet vagy más tárgyat, ugyszintén aki sírt vagy síremléket, nyilvános emlékszóbot, közkönyvtárban őrzött könyvet, kéziratot, v. a tudomány, művészet vagy ipar céljainak szolgáló nyilvános gyűjteményben őrzött egyéb tárgyat, nyilvános levéltárban vagy közhivatali irattárban őrzött okmányt, iratot vagy más tárgyat jogtalanul megrongál, elpusztít v. megsemmisít (420. §). Ha a esemény tanúk, szakértők, közhivatalnokok vagyonán azok tanulása, véleménye vagy hivatalos eljárása miatt boszúból követett el; úgy az büntetést képez és egy évtől három évig terjedhető börtönnel és 200 frttól 2000 frtig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő (419. §). A most felsorolt bűncselekmények bírósága a törvényszék. L. még *Dolog* (V. köt. 425. old. első hasáb) és *Mezőrendőri kihágások*.

Vagyonszámla, l. *Számla*.

Vagyontalán perlekeő, l. *Szegény-jog*.

Vahhábiták, egy mohammedán mozgalom hívei, mely a XVIII. sz. közepe felé Közép-Arábia fensíkjaiból (Nedsz) kiindulva, Arábia vallásos és politikai viszonyaira nagy befolyást gyakorolt. A V. mozgalma az iszlám eredeti tisztaságának, az ősiszlám szokásainak és intézményeinek (szunna) a fejlődésük folyamán hozzávegyült újításoktól való megfeszítését tűzte ki célul. Megindította a Banú Temím arab törzsből származott Mohammed *Abd el-Vahháb*, egy szegény pásztor fia, 1696. Ajana nevű faluban született; ifjúságában sokat utazva az iszlám nagy városaiban: Baszrában, Bagdadban, Damaszkusban, úgy mint szent zarándokátján Mekkában és Medinában az iszlám nagy tudósaival érintkezett; tanulmányai folytán mindinkább gyökerezett meg lelkészedése az ősiszlám szunnája iránt és növekedett gyűlölete mindazon kinövések és formáságok ellen, melyek egy évezreden át hozzá fűződtek. Hazatérve előbb Hurejmeleh városban telepedett meg, ahol azonban fanatikus tanítása az emberek gyűlöletet vontu rá, úgy hogy kovás hívével Dorá'ijjeh városába kellett áttenni lakóhelyét. 1750. sikerült neki az Anezeh arabokhoz tartozó Vuld 'Ali törzs sejkjét, Mohammed b. Sza'údot vallásos iránnya számára megnyerni, aki csakhamar eltökölte magában, hogy 'Abd el-Vahháb tanát átviszi a gyakorlati életbe és fegyveres hatalommal segíti győzelemre. E tan különösen a következő tettekkel ellenkezett az iszlám szokásos vallásgyakorlatával: Nem engedett semmi közvetítést Allah és az emberek között. A prófétákat csakis mint isten akaratának hirtetőit ismeri el, de a többi emberek fölé nem engedi őket sem emelni. A szentek tisztelőtét a V. tana a legerélyesebben kárhoz-

tatja, emélfogva a szent sírokat és ereklyéket el kell pusztítani; a hozzájuk fűzött kultusz bálványimádásnál egyébrek nem tartják. Az isteni tisztelet ősi egyszerűségére vezetendő vissza; a meesetekből minden pompát és fényűzést ki kell pusztítani. A társadalmi életben és államkormányzatban az ősi patriarkális formákat kell helyreállítani; minden néven nevezendő fényűzést kerülni kell. A dobány élvezete szigorú büntetés alatt tilos, épp úgy a zene, tánc és minden hui játék és mulatság. Nem szabad semmiféle piperét és ékszeret használni a ruházatban, különösen a selyemszövetek használatá szigorú tilalom alá esik. Annál pontosabban követeli az iszlám alaptörvényeinek eredeti hagyományos formáik szerint való megtartását. Nagy súlyt helyez a hitetlenek ellen folytatandó vallásháborúra. Egy szóval az iszlámot arra a fokra akarták visszavezetni, melyet a Korán és az ősi tradíció (hadíth, szunna) képvisel. 'Abd el-Vahháb 1791. meghalt, de Mohammed ibn Sza'údban és családjában tanának lelkes harcosait hagyta hátra, akik a beduinok között sikerrel terjesztették a V. rendszert. Ibn Sza'úd 15 év alatt folytatott fegyveres harcraiban Arábia belsejében az Arid tartományt úgy mint el-Hasza partvidékét meghódította. Halála után fia Abdalaziz Bahrein és Omán tartományait is alávetette az új uralomnak; 1790. a mekkai főserif, ki a V. ellen háborút indított, kenytelen volt a V. fejedelmével békét kötni. 1801. Sza'úd, Abdalaziz fia, Kербela ellen indult, a síiták szent sírjai ellen; az ott szolgáló papi személyzetet felkötözték és a sírok mellett összegyűlt gazdag kínesekeket zsákmánnyul ejtették. 1802. Mekka ellen indultak, a szent várost kifosztották, 20 serifet lefejeztek. Abdalaziz 1803. gyilkosságának esett áldozatul; az uralkodásban fia Sza'úd követte (1803—14), ki mindjárt uralkodása kezdetén (1804) Medinát is hatalmába ejtette. 1809. a prófeta sírját felhívította és ott őrzött összes drágaságokat szekvárosába hurooltatta; Abú Bekr és Omár sírjait sem kímélte. Mekkában a szentlül tisztelt fekete követ, melynek tiszteletét a V. tana bálványimádásnak tekintette, darabokra összetörte. Az iszlám szentélyeinek ily pusztítását, Arábia közviszonyainak felzavarását a török szultán mint az igazhitűek fejedelme és a két szent várost őrzője végre megsokalta és Egyiptom kormányzóját, Mohammed Alit a V. megfedekezésével és Hidsz visszahódításával biztu meg. Az egyiptomi pasa második fiát Tuszunt 1811-ben hadsereggel küldte Arábiába, melylyel kemény harcok után 1814. a szent városokat ismét a szultánnak alávetette. E hadjárat alatt Mohammed Ali személyesen is megjelent Arábiában, hogy a beduin törzsekkel alkudozzék; majd másik fia Ibrahim pasa vezetése alatt a háborúnak a belső tartományokra való kiterjesztése véget, újabb sereget küldött a V. ellen. 1817. a V. fővárosáig nyomultak elő. Ez alatt az 1814. meghalt Sza'úd helyét Abdallah foglalta el, kit a győző pasa Sztambulba küldött, ahol 1819. mint lázadó halállal lakolt. Dera'ijjába egyiptomi helytartót neveztek ki és a meghódított tartományokat a szultán katonái szállták meg, de már 1820. a V. Turkit, a meggyilkolt Abdallah fiát, kiöltötték ki uralkodójokul

es elvesztett országát visszahódítására törekedtek. Turkit unokatestvére Mesári követte az uralkodástól; de ennek hatalma is csak rövid ideig tartott, mert 1832. az egyiptomi kormányzó nevében Khursid pusa nyomult elő Arabiában, Fejszalt elfogta és Egyiptomba küldte. Ezentúl hosszú ideig a V. hatalma teljesen elenyészik és az Iln Szá'id családjaiból származó, egymást követő apró fejedelmek alatt nem igen bírt felocsúdni és nem igen terjedt túl a V. új fővárosa, Riádh környékén. Ez alatt azonban a V. birodalmának új hajtása támadt a Szummár-törzsből származó Abdallah b. Rasid által. Ez eleinte Fejszalt hadseregében szolgált és tőle a törzsetől lakott vidék helytartójul neveztetett ki és sikeres harcainál által e tartományt. Hájel fővárossal, önálló, mindinkább megerősödő vahhábita birodalmát szervezte. Itt uralkodik most Abdallah egyik utóda, Mohammed ibn Rasid; tőle függnek, bár nevéleg önállósággal, a teljesen elgyengült riádhí V. is. Ez új vahhábita dinasztia nem igen érvényesíti már azon vallásos szigorúságot, mely a V. mozgalmának alapja, de külsőleg még mindig ez alapon áll és Abd el-Vahhábita tanainak képviselőként gyakorolja hatalmát Közép-Arábia beduinjai fölött. Hájel ura már több ízben tanúsított vendégszeretetet a tartományában megfordult európai utazók irányában. Nevezetesen Charles Huber, Nolde és főképen Buting töltöttek hosszú időt a V. új fővárosában. A V. mozgalma Arabián túl Indiába is elhatott, de ide csakis vallásos tanúival; politikai hatást nem gyakorolt. 1826 körül egy Szejjid Ahmed nevű indiai mohammedán hirdette a V. tanait, melyeket tanítványa Mohammed Iszmá'il több teológiai munkával az irodalomban is képviselt. Tánadmólag különösen a szikhiek (i. o.) ellen leptek fel. A V. India déli részén birnak számos hívekkel.

Irodalom. Burekhardt, Notes on the Bedouins and Wahabis, London 1841. Palgrave fa legelősi utad, ki Riádhban tett személyes tapasztalatai alapján adhat tudósítást a V. állapotáról. Narrative of a year's journey through Central and Eastern Arabia, 2 kötet, London 1865, németül Reisen in Arabien, 2 kötet, Lipse 1867—68. Utána legnevezetesebb Enting utazó munkája: Tagebuch einer Reise in Inner-Arabien, I. rész, Lejda 1896. Sok helytelen dolog van a V.-ról Nolde könyvében: Reise nach Inner-Arabien, Kurdistan und Armenien, Braunschweig 1895. Az indiai V.-ról Hunter, Our Indian, Mussulmans, London 1871. A V. társadalmi állapotai Vineuthi Károly egy regényének (Die Tempelstürmer in Hoch-Arabien) képezik tárgyát. — 6—11

Vahl, latin növénynev után Vahl Márton, Kopenhágában a botanika tanára nevének jegye; szül. Bergenben 1749., megh. Kopenhágában 1804. Leginkább a keleti (Porskal útjából való) és amerikai növényeket ismertette.

Vahlen János, német filológus, szül. Bonnban 1830 szept. 27., ahol tanulmányait végezve, 1854. a klasszikus nyelvek magántanára lett. 1856. a boroszloi egyetem rendkívüli tanárának hívták meg, 1858. pedig Freiburgba rendes tanárnak. 1862. bécsi egyetemi tanár lett, 1874. a berlini egyetem rendes tanára és az ottani tudományos akadémiáé tagja. 1882. a császár titkos kormánytanácsosi címvel tüntette ki. Megjelentek tőle: Emmanae poésos reliquiae (1854); Naevii de bello Punico reliquiae (1854); Ulpiani Excerpta (1856); In M. Varronis sat. Men. reliquias coniectanea

(1858); Aristotelis poetica (kritikai kiadás, 3. kiad. 1885); Cicero: De legibus (2. kiad. 1883); Plautus, Menaechi (1882).

Vahot Imre, író, Vachott Sándor (i. o.) költőnek testvéröccese, szül. Gyöngyösi 1820., megh. Buda-Újlakon (Budapest) 1879 febr. 11. Részint otthon, részint Eperjesen tanult bátyjával együtt. Már 1837. jelentek meg szépirodalmi dolgozatai az akkori Rajzolatokban; 1838. Pestre jött joggyakorlatra, de a helyett irodalommal foglalkozott. Ekkor írta *Zách nemzetiség* c. történeti, elég dagályos, de reményt keltő tragédiáját is, mely a cenzura miatt azonban csak később került színre s Nagy Ignác Sziummítarában jelent meg. 1839. egészen helyreállítása végett Graefenbergben időzött, egész könyvet írt Priesnitzről s a graefenbergi gyógyomdorról, melyből egyes töredékek meg is jelentek. 1840. hazatért, Pesten telepedett meg és egészen az irodalomnak élt. Legtöbbet dolgozott az Athenaeumba s a Figyelmezőbe, később Garay Regelőjébe; 1842—43. pedig a kóna, Kossuth Pesti Hirlapjában az újlonsági és művészeti rovatot vezette. Ugyanekkor adta ki szintén a radikális part szolgálatában az *Országgyűlési Almanachot* (Pozsony 1843), és *Országgyűlési szállítás* c. vigjátéka is ekkor került színre Pozsonyban. Ezt 1844. és később *Még egy hűségűjtés*, *Farsangi iskola*, *Költő és király*, *Váncsapodár*, *Elyen a hon!* *Kézműves*, részben hatóságos iránydarabok, a forradalom után pedig *Bányarém és Huszárcsiny*, *Bulavár ostroma*, *1849. c. színművei* követték. Az 1844. év májusának felében a Pesti Divatlap szerkesztését kezdte meg, melyet 1848-ig folytatott nemzetiségi s magyarságot gyakran túlzó irányban. Rendes szerkesztést folytatott Horváth Lázárnak finanszírozás nélküli Honderfjé ellen. Lajpa körül tudta gyűjteni a fiatalabb írókat s Petőfinek is rendes alkalmazást először ő adott. E mellett *Magyar föld és népei* c. folyóiratot adott ki (1848. 6 füzet); 1848. pedig *Országgyűlési Elméleti zsebkönyvet* szerkesztett. Tevékenységének súlypontja általában az 1848 előtti évekre esik, az ifjú nemzedék egyik buzgó tagja volt; azonban és jó magyarsággal írt és ez volt legfőbb érdeme, egyébként mozgékonyasága sok föltűnéssel járt. A szabadságharc után egy ideig még munkadatulul munkálkodott; kiadta a *Reménytelen* című, majd az oroszok által felperzselt Losonc javára a *Losonci Phönixet*, mely nagy sikert aratott. Később *Magyar Thália* c. zsebkönyvet adott ki, majd *Magyar- és Erdélyország képekben*, *Magyarország képekben* c. vállalatokat tett meg, melyek azonban rövid életűek voltak. Utolsó nagyobb vállalata *Napkelet* c. hetilap volt, mely jó ideig fennállt, de a Pesti Divatlap szíves vonalára már nem emelkedett. Az utóbbi két év tized alatt működése egyre hanyatlott és végül majdnem feledésbe ment. V. ö. *Szász Károly* (Vasárnapi Újság 1879).

Vahrn, falu Brixen (ettől 3 km.-nyire) tiszta kertlelti kapitányságban, a Brenner-vasút mellett, (1890) 988 lak. Mint klimatikus gyógyhely, sokan látogatják.

Vahuma (a. m. északi emberek), afrikai nép, mely az egyenlítő körülülötti tövidéken lakik s

belzetése mellett, ezentúl még némi évi járadékot is szolgáltat utána, de e mellett a jövedelem hátra levő része fölött korlátlanul rendelkezik. E vakf-ülkeiőt régibb időben sürten vették igénybe, úgy hogy az ingatlanok nagy része vakfá változott, ami nagy nemzetgazdasági hátrányokkal járt. A vakfok ügyét, melyben idővel sok visszaélés harapódzott el, 1835. Mahmud szultán kezdte reformálni és rendezni; tovább ment Mohammed Ali egyiptomi alkirály, ki a vakf-jószágok nagy részét államosította és a belőlök fentartott intézeteket állami kezelés alá vette és állami dotációval látta el. A mohammedán reformmozgalom állandóan a vakf-ügy modern szabályozását is egyik céljául tűzi ki. A vakfok kezelését és igazgatását a mohammedán államokban külön minisztérium látja el. Észak-Afrikában a vakfot *habús*-nak (lokötött jószág) nevezik. A vakf-törvény a mohammedán kánonjog egy fontos részét teszi.

Irodalom. Kresmárik, Das Wakfrecht von Standpunkte des Schari'ntrechtes nach der hanefitischen Schule, Zeitschrift der Deutschen morgenländ. Gesellschaft, XLV. köt., 1891, 511—575. old.; Clavel, Le vakf ou Habous d'après la doctrine et la jurisprudence, rites hanéfites et malékites, 2 köt., Kairo 1896; Mercier, Le Habous ou vakf, ses règles et sa jurisprudence, Revue algérienne et tunisienne de législation et de jurisprudence, 1896, XI. köt. 179—222. old. O—R.

Vakia v. *szerkezeti fa*, a butorasztulosságnál az a puha, könnyű és szívacsos fa, amelyre aztán keményfából való vékony fonórteget fölennyvezik. L. *Füvérozás*.

Vakfal a. m. teli fal.

Vakfogazás, az a fogas sarokkötés, melynél kívülről a kötés nyomát nem látni. Finomabb asztalosmunkák koszorukávéin és flókok sarkain használják.

Vakfolt, l. *Látás*.

Vakgerenda, az a gerenda, mely a födém-szerkezetben csak az alsó mennyezetet viszi és nem egyszermind a pullót is. L. *Födém*.

Vakhit, más tekintélyére elhívése különösen vallásos tanoknak.

Vakitófa (növény, *Excoecaria* L.), a kutyatejfélék faja vagy esernyeje, 30 faja Ázsia és Afrika forró vidékén, Madagaszkáron és Ausztráliában terem. L levele csaknem mindig váltakozó; virága egylaki, ritkán kétlaki, termése tokféle v. fel nem reped, száraz v. húsos. Az *E. Agallocha* L. Kelet-Indiában meg az Indiai-tenger szigetjein nő, kétlaki fa vagy esernye. Sűrűs és kellemetlen szagú teje nagyon csipős és mérges, s ha a fa vágásakor szembe fecesen, megvakulhatni tőle. Füstölőnek használatos, gyantás fujdurubját már a régiek, sőt előbb Európában is *aloéfa*, *paradisomfa*, *sasfa* (lignum agallochin v. aloës) néven orvosoknak használták. Mások ezt hibásnak mondják. Fáját kereskedésbe is bocsátják, piros színű, lüngös rajza, az asztalos butort fődöz be vele. born.

Vak kutya, l. *Földi kutya*.

Vakmennyezet, l. *Feltöltés*.

Vaknegyed, a dongaboltozatnak az a része, mely a boltozatnak két átlós sikkal való metszése után a metszések és a gyámfal közö esik. l. *Boltozat*.

Vaknyomás, lásd *Dombornyomás*. Vaknyomó sajtó képét l. *Könyvkötészeti gépek* (képmelléklet, 10. ábra).

bevezetése mellett, ezentúl még némi évi járadékot is szolgáltat utána, de e mellett a jövedelem hátra levő része fölött korlátlanul rendelkezik. E vakf-ülkeiőt régebbi időben sürdten vették igénybe, úgy hogy az ingatlanok nagy része vakfá változott, ami nagy nemzetgazdasági hátrányokkal járt. A vakfok ügyét, melyben idővel sok visszaélés marapódzott el, 1835. Mahmud szultán kezdte reformálni és rendezni; tovább ment Mohammed Ali egyiptomi alkirály, ki a vakf-jószágok nagy részét államosította és a belölök fentartott intézeteket állami kezelés alá vette és állami dotációval látta el. A mohammedán reformmozgalom állandón a vakf-ügy modern szabályozását is egyik céljául tűzi ki. A vakfok kezelését és igazgatását a mohammedán államokban külön minisztérium látja el. Észak-Afrikában a vakfot *habous*-nak (lekötött jószág) nevezik. A vakf-törvény a mohammedán kánonjog egy fontos részét teszi.

Irodalom. Kresmárik, Das Wakfrecht von Standpunkte des Schari'atrechtes nach der hanefitischen Schule, Zeitschrift der Deutschen Morgenländ. Gesellschaft, XLV. köt. 1891, 511—575. old.; Clavel, Le vakf ou Habous d'après la doctrine et la jurisprudence, rites hanéfites et malékites, 2 kötet, Kairo 1896; Mercier, Le Habous ou vakf, ses règles et sa jurisprudence, Revue algérienne et tunisienne de législation et de jurisprudence, 1896, XI. köt. 173—222. old. G—R.

Vakfa v. *szerkezeti fa*, a butorasztalosságnál az a puha, könnyű és szívasesos fa, amelyre aztán a keményfából való vékony funérréteget fölennyvezik. L. *Funérozás*.

Vakfal n. m. teli fal.

Vakfogazás, az a fogas sarokkötés, melynél kívülről a kötés nyomát nem látni. Finomabb asztalosmunkák koszorukávéin és flókok sarkain használják.

Vakfolt, l. *Látás*.

Vakgerenda, az a gerenda, mely a fűdém-szerkezetben csak az alsó mennyezetet viszi és nem egyszermind a pullót is. L. *Fűdém*.

Vakhit, más tekintélyére elhívése különösen vallásos tanoknak.

Vakitófa (növ., *Excoecaria* L.), a kutyatejfélék faja vagy eszérje, 30 faja Ázsia és Afrika forró vidékén, Madagaszkáron és Ausztráliában terem. Levele csaknem mindig váltakozó; virága egylaki, ritkán kétlaki, termése tokfélé v. fel nem reped, szárny v. húsos. Az *E. Agallocha* L. Kelet-Indiában meg az Indiai-tenger szigetjein nő, kétlaki fa vagy eszérje. Sűrűs és kellemetlen szagú teje nagyon csipős és mérges, s ha a fa vágásakor szembe feccsen, megvakulhatni tőle. Fűstőlőnek használatos, gyantás fűdarabját már a régiek, sőt előbb Európában is *aloe*-fa, *paradisom*-fa, *sax*-fa (lignum agallochin v. aloës) néven orvosoknak használták. Mások ezt hibamnak mondják. Fűját kereskedésbe is becsátják, piros színt, lán-
gos rajza, az asztalos butort fűdöz be vele. bom.

Vak kutya, l. *Földi kutya*.

Vakmennyezet, l. *Feltöltés*.

Vaknegyed, a dongaboltozatnak az a része, mely a boltozatnak két átlós síkkal való metszése után a metszések és a gyámfal közö esik. L. *Boltozat*.

Vaknyomás, lásd *Dombornyomás*. Vaknyomó gépjó képét l. *Könyvkötészeti gépek* (képmelléklet, 10. ábra).

től meg akarta Z.-ot fosztani. Meghallván ezt Z., 1330 ápr. 17. délelben Visegrádon az ebédelő királyi családra tört és kirántván kardját, Károly királyt jobb karján megsobesítette, nejének négy ujját levágta és a király gyermekeire rohant. Ezeket a nevelők, Tapolesányi Miklós és Druget Miklós saját testükkel védtek meg s ez időt felhasználva Cselénlla János al-asztalnok hátulról Z. nyaka és lapockája közé vágta fokosát (eskünyát) s úgy a földre rántotta. A berohanó szolgák aztán Z.-ot fölkaszábolták. Kint leskelődő fiát szintén rögtön megölték, leányát *Klárát* előbb megesonkítva városonként hurcolták s kényszerítették atyja bűnének kiküáltására, a királyi felség megsértőire szabott büntetés kihirdetésére. Másik leányát *Sebét*, Palásti Kopaj nejét a lévai vár előtt fejezték le. Az 1330 máj. 16. összeült országos főtörvényeszkék Z. nemzetiségét harmadizig kiirtani rendele. Az ítelet egy szóval sem utal arra, hogy a merényletnek Z. Klára megszéplősítése lett volna az oka. A későbbi, külföldi íróktól hangoztatott mendemondát biheterlenné teszi Erzsébet királyné igaz, mély vallásossága, feddhetetlen jelleme. Az sínes bebizonyítva, hogy Kázmér lengyel herceg 1330. vagy 1329. nálunk járt volna. V. ö. Hist. Hung. Pontes Dom. (III. 121); *Fejér*, Cod. Dipl. (VIII. 3, 419—427. old.); Századok (1887, 210).

KAR.

Záhiriták, a mohammedán kánonjog egy iskolája, mely ellentétben az elismert ortodox iskolákkal (l. *Fikh*) a törvényfejlesztésben az írott és hagyományos források alkalmazásán túl egyéb módszert (így nevezetesen a spekulatív elemek alkalmazását, analogiát stb.) jogosnak nem ismer el. Neve ez arab szóból származik: *záhir* u. m. nyilvános, külső; azaz azon kánonisták iskolája, kik csakis a hagyományos források külső értelméből, a spekulatív módszer kizárásával, vonják le tetteiket. Ez iskola alapítója *Dávid b. 'Alí* Iszpanhából származó teologus (megh. Bagdadban 883.). Ibn Hazm spanyolországi mohammedán teologus (megh. 1064.) a Z. módszerét a dogmatikára is alkalmazta. A Z. iskolájának, mely gyakorlati érvényre az Almohádok (l. o.) birodalmában jutott, most már ninesenek képviselői az ortodox iszlámban. V. ö. *Goldziher*, Die Zahiriten, ihr Lehrsystem und ihre Geschichte (Lipese 1884). a—n.

Zahn Tivadar, német lutheránus teologus, szül. Mörshen 1838 okt. 10. Tanult Haseiben, Erlangenben és Berlinben, 1865. Göttingában lett repetens, 1868. magán-, 1871. rendkívüli teológiai tanár, 1877. rendes tanár Kielben, 1878. Erlangenben, 1888. Lipésében. Művei közül nevezetesebbek: Marcellus von Ancyra (Gotha 1867); Der Hirt des Hermes (u. o. 1868); Ignatius von Antiochien (1873); Acta Joannis (Erlangen 1880); Cyprian von Antiochien und die deutsche Faustsagd (u. o. 1882); Forschungen zur Geschichte des neutestamentlichen Kanons (3 köt., 1881—1884); Geschichte des neutestamentlichen Kanons (u. o. 1888); Das apostolische Symbolum (1893); Skizzen aus dem Leben der alten Kirche (1894); Einleitung in das Neue Testament (1 köt., 1897). Ezekon kívül Gebhardttal és Harnackkal együtt kiadta a Patrum apostolicorum opera e. gyűjteményt (3 köt., Lipese 1876—78).

F—B.

Zeeland (Seeland), Hollandia legmesszebb Ny-nak fekvő tartománya D.-Hollandia, az Északi-tenger, É.-Brabant és Belgium közt, 1785 km² területtel, (1895) 209,546 lak. A tartomány nagyjára azon szigetektől áll, amelyeket a Schelde torkolata alkot. Az Északi-tenger felől ezeket részben homokzátonyok, részben költséges gátak védelmezik. Az összes szigetek mélyen, sok helyen a tenger felszínénél is mélyebben fekszenek; de földjük termékeny, különösen búzát, helyesekeket, zöldséget és lent terem. A talajnak 58%-a szántó és 21%-a rét. Az iparágak közül csak a festékanyagok készítésének és a kalikónövénynek van nagyobb jelentősége. Jövedelmező foglalkozás még az osztriga- és kagylóhalászat meg a gabonakereskedés. A középkorban az északi rész (Schouwen, Duiveland, Tholen és Philippsland szigetek) holland grófsághoz tartozott; a középső, a Schelde két ága közt fekvő részt 1007 óta a hollandi gróf birta Flandria fenhatósága alatt; e kettős birtoklás sok háborúra adott okot, míg az 1323-iki párisi egyezség Flandria fenhatóságát meg nem szüntette. A déli szárazföldi része a tartománynak eredetileg Flandriához tartozott, de a németalföldi szabadságharcban az északi tartományok elfoglalták és 1648. meg is tartották és É.-Brabanttal meg Limburg egy részével a köztársaság bukásáig mint meghódított területet kormányozták.

Zefir, gyenge, üdítő szellő. — Z.-szövet, l. *Pamutszövetek*.

Zegers, flamand festő, l. *Seghers*.

Zehdenick, város Potsdam porosz kertletben, a Havel és vasút mellett, (1890) 3389 lak.; 1249 óta látogatott bűcsujáráhely volt.

Zeiditák, a mohammedánok siíta felekezeteinek egy ága. 740-ben az alida-párt egy része Zeidet, Huszein (l. o.) unokáját, a siiták (l. o.) negyedik imámjának Zein al-'Abidimnak lát, ismerték el imámnak és érdekében az omajjád uralom ellen fellázadtak, amiért Zeid 740. halállal büntetett. A meggyilkolt imám hívei nemzedékről nemzedékre egyenes leszármazóira vitték át az imámi méltóságot. Az idriszidák (l. o.) dinasztiáján ily zeidita imámtól alapítottak. A Z. 1197. Dél-Arábiában önálló államot alakítottak; a megmost is Szana'ában uralkodó imámok Z. A Z. most leginkább Nyugat- és Dél-Arábiában vannak elterjedve. Tanuk a többi siitáknál sokkal mérsékeltebbek. A legitím imámságot nem korlátolják annyira, mint a közönséges siiták; a khalifátus alakulását Mohammed közvetlen utódai alatt mint bevégzett ténnyt elismerik és nem illetik amazok emlékét megvetéssel és gyalázzal. Egyebekben sem osztoznak a többi siiták fanatikus nézeteiben és gyakorlatában. A Z.-nak nagy teológiai irodalma van, mely csak azóta vált hozzáférhetővé, hogy *Glaser* Édouard dél-arábiai utazásából számos a Z. körében keletkezett kéziratú munkát hozott Európába; e kéziratokat legnagyobb részt a berlini, részben a bécsi könyvtár szerezte meg.

Zeila (Szeila, Zela), angol birtokban levő város, az Adeni-öböl Ny-i partján, a szomalik földjének legmesszebb É-nak fekvő részében, a Soából Harar-ron át a tengerpartra vezető karavánút vége-

mélködését felkeltő hatalmas újfundlandi kutya. Esetjét legutóbb a magyar kormány foglalkoztatta: *A megvakított Vazul Szt. István előtt* elmmel nagyobb történeti képet festett a képzőművészeti muzeumb számára.

Zemsztvo (orosz), körülbelül a m. föld-együttesség; Oroszországban a járási és kormányzósági gyűléses képviselő. E képviselőket alkotják a járási, illetőleg kormányzósági földbirtokosok s a városi és községi képviselőeknek három évre választott tagjai. A Z. működése csak helyi közigazdasági kérdésekben illetékes.

Zemzem, a mekkai Ka'ba szentelt területén levő kút, melynek vize a mohammedánok közbite szerint áldásos hatással van az emberekre. E kútra viszi át a mohammedánok legendája a Mózes I. könyve 21. fej. 19. versében megőrzött hagyományt. A forrás hittk szerint a gyermek Izmael lába taposása által csudás módon bugyogott elő. Különben ugy látszik, már az iszlám előtti arabság is szent forrásnak tisztelte. Újabb időben *Van Romburgh* dolgozata alapján a Z. vizének vegytani elemzését is ismerjük. *Recueil des travaux chimiques des Pays-Bas* T. V. (1886. 265—73. old.).

Zend-Aveszta, a parszik szent könyve, mely a nagy vallásalapító Zoroaszter (Zaratustra) tanait tartalmazza. Eredete az idők homályába vész. Annyi bizonyosnak vehető, hogy Nagy Sándor hódítása előtt már létezett. Hermippus nevű görög író (Kr. e. III. sz.) volt az első, ki Plinius tudósítása szerint a mágusok hitéről írt művében Zoroaszter két millió verssort kitévő könyvének tartalomjegyzékét adta. Munkája azonban, örök kárára a tudománynak, elveszett. Pehlevi források Vistáusz királynak (a történelem Hystaspese) tulajdonítják a parszi próféta tanításának első írásba foglalását. Arab írók (Tabari és Maszudi) arról tudósítanak, hogy a Z. szövege oly terjedelmes volt, hogy tizenkétezer tehén bőrére betöltötte. Az Arda Viráf szerzője Nagy Sándort teszi felelőssé a Z. szöveg nagyobb részének elveszéséért. Perzopoliszszal együltt ugyanis szerinte a Z. hiteles példánya is elégett volna. Ez azonban még bebizonyításra szorul. Tény az, hogy a Z. eredeti 21 naszk-jából azaz könyvéből csak kettő maradt meg teljesen és egy harmadiknak a nagyobb része némi töredékekkel. Végső határát a Z. legrégibb alkatrészei idejének a hollandi vallástörténész Tiele Kr. e. 1000—800-ra teszi. Mások, mint De Harlez és Geldner, az időszámításunkat megelőző VI. sz.-ból keletzik a Z.-t. Mai alakját Ardasir Papakan (Kr. u. 226—40) uralkodása alatt nyerte a Z. Ugyanebből a korból származik az akkor már alig értett eredeti zend szöveg pehlevi fordítása, mely I. Khoszrev király (531—579) idejében újabban át lett dolgozva.

Egész a mult század közepéig mit sem tudott az európai tudomány a parszik szent könyvéről. Az önfeláldozó francia utazó Anquetil Duperron halhatatlan érdeme, hogy a Z.-t Európában ismeretessé tette. Hét évi indiai tartózkodása alatt parszi tanítója Dasztúr Darab tollba mondta neki persául az egész Z.-t. Hazájába visszatérve erre alapította aztán korszakalkotó munkáját: *Z. ouvrage de Zoroaster, traduit en français sur*

rangra emeltett s megh. 1854. Gyermekai nem maradtak. A Z. gróf cím és jószágok egy mellékágra szálltak, mely a Z.-családdal sógorságban állott, a *Schwerin-családra*, melynek mindenkori széniorja (jelenleg *Albert* gróf, született 1835.) a Z.-Schwerin gróf nevet viseli.

2. *Z. Hans Ernő Károly*, Z. gróf, szül. 1770., a Dechtow-családból. Kifüjtette magát az 1813—1814-iki háborúban s mint tábornagy halt meg Warmbrunnban 1848. Fia *Lipót Károly*, Z. gróf, szül. 1802. Titkos kormánytanácsos, majd bankigazgató volt Boroszlóban; megh. u. o. 1870. Ennek fia *Z. János Joákim Ernő*, Z. gróf, szül. 1839. Lovaskapitány volt s jelenleg mint a család feje jószágain gazdálkodik. L—R.

Zigabenos. 1. *Euthymios*.

Zigán János, író, szül. Ajkán 1772., megh. 1809. Tanult Sopronban s 1792. veszprémi ref. lelkész lett, honnan 1798. Kemenes-Högyészre (Vas) költözött át, de ott már 37 éves korában meghalt. Művei: *Nagybritanniának egyházi, polgári és tudománybeli állapota* (Pest 1808); *Patolási kisasszony története, vagyis Gratziaák Bibliothekája* (u. o. 1808); *Angliába, Skotziába és Héberniába való utazás* (Kiss János, Nevezetes utazások tárháza, IV. köt., 1817).

Zigány Zoltán, közgazdasági és tanügyi író, szül. Székesfejérvárott 1864 febr. 10. Jelenleg felső kereskedelmi iskolai tanár Budapesten, e lexikon közgazdasági és tanügyi rovatának rendes munkatársa.

Zihl (Thièle), 107 km. hosszú baloldali mellékfolyója az Aare-nak, mint *Orbe*, a kis Tac des Roussesből ered s a Bieli-tóba szakad. Csak az alsó folyása hajózható.

Zikr (arab) a. m. említés, különösen az isten nevének említése; a dervisgyülekezetek közös istentiszteleti gyakorlata, mely a rendek különbözősége szerint különféle alakban megy végbe; némely dervisrend zikrja csak litániaszerű csendes imákból áll; mások az isten nevét és az ezt helyettesítő *hü* (ó) szót vad testmozgatás kíséretében kiáltják; mások a zikrt körbeforgással kísérik (táncoló dervisek); oly dervisek is vannak, kik a zikr során magánkívüli állapotba jutván, égő tárgyakat ragadnak kezükbe, éles eszközökkel szúrják testüket stb. Rendesen a hét egy bizonyos meghatározott napján tartják a zikrt a rendház erre rendelt helyiségében; vannak azonban ezenkívül évenként ismétlődő zikrek, melyeket vagy általános mohammedán ünnepek alkalmából, vagy a rend valamely szentjének tiszteletére (mólid) ennek sírhelye mellett tartanak. A dervisek egy része zikrjeit nem zárja el a nyilvánosság elől; Konstantinápolyban és Kairóban akár más-hittlek is jelen lehetnek a néző közönség között. A dervisségen kívül álló kegyes mohammedánok is szoktak zikrre gyülekezni, mely alkalommal isten dicséretét hirdető és a profétát magasztaló litániákat szoktak közösen elmondani. L. még *Dervis*. L—R.

Zilah, rendezett tanácsu város Szilágy vármegyében, a Z. patak mellett, három szűk völgyben és az ezeket őrző dombokon fekszik; a vármegye törvényhatóságának, a járásai szolgabírói hivatalnak, királyi törvényszéknek, járásbíróság-

and his works (1878, alapos kritikai méltatása a költő életének és működésének, mely Németországban is nagy elismerésre talált). Továbbá lefordította angolra Lessingtől a Hamburgische Dramaturgie (1879) és Pirduszi egyes költeményeit (1883). Több előkelő folyóirat munkatársa.

Zimnica (Zimnicea), város Teleorman romániai kerületben, Szisztovával szemben, a Duna mellett, 4901 lak., hajóépfésszel, dunai kikötővel. 1877 jun. 27. itt kelet át a Dunán az orosz főhaderő.

Zimony (Zemna, Semlin), önálló város Szerém vármegyében, a Duna jobb partján és a Száva torkolatához közel, Belgráddal szemben; egyike Horvát-Szlavonország legjelentékenyebb városainak, díszes köz- és magánépületekkel, különösen a Belvárosban; kevésbé szép a Józsefváros (Josipovo predgrađe) és Ferencvölgy (Franjin dol) nevű városrészek, a Cigányhegy (Ciganka) pedig csak apró viskókból áll. A hegy tetején Hunyadi János egykori várának némi maradványai láthatók. Z. a Z.-i járás szolgabírói hivatalának, járásbírósnak, kir. és körgyűzőségnek széke; van kir. reáliskolája, ferencendi zárdája, kereskedelmi iskolája, népkönyvtára (az osztrák-magyar bank itt mellékhelyiséget tart fenn), részvényhitelintézte, fővámhivatala, belépő állomása, adó- és sóhivatala, pénztgyőrbiztosi állomása, vasúti és gőzhajóállomása, posta-, táviró- és telefonhivatala és postatakarékpénztára; számos egyesülete és társulata. Lakóinak száma 1857-ben 8746 volt, 1891-ben 12,823, közte 648 magyar, 6046 német és 5557 horvát-szerb; hitfelekezet szerint 7171 r. kat., 4622 gör. kel., 229 ág. ev., 111 ev. ref., 662 szerb; ezenkívül 313 katona. A házak száma 1787. Z. fekvése a forgalomra és kereskedelemre igen kedvező; átmeneti kereskedése igen jelentékeny; heti és kivált országos vásárát Törökországból, sőt a távol keletről is sokan látogatják; piaca hazánk és a kelet kereskedelmének találkozó pontjává tekinthető; iparosai jelentékeny számmal vannak. Határa 5581 ha. A rómaiaknak a mai Cigányhegyen erődített helyök volt, a síkságon pedig *Taurinum* város feküdt. A középkorban Mallevilla volt a neve; a keresztes hadjáratok alatt sokat szenvedett, mert a keresztes vitézek felélták. A XII. sz. második felében Komnenus Jenő bizánci császár kezére került, aztán sokszor cserélt urat. Itt halt meg Hunyadi János a belgrádi győzelem után. Halála után a törökök többször foglalták el (1462, 1471, 1521. júl. 29.) és pusztították lakóit. 1566 jun. 29. itt fogadta II. Szolimán szultán János Zsigmondot, kft további kegyeről biztosított. Midőn a törökök a XVII. sz. végén Z.-t kiirtették, az romhalmaz volt. 1792. szabad királyi városá emelhetett. A Belvárosban ma is megvan az a kis ház, melyben II. József császár lakott, midőn Laudon Belgrádot ostromolta. Z. mellett emelte a magyar kormány az ezredéves emlékek egyikét. L. még *Szerém* (tört.).

Zincum, l. *Cink*.

Zindik v. *zendik* (arab), eretnek, az abbászida Birodalom első idejében (VIII. sz.) a régi persai Birodalom területén előlépő vallásos török vés kép-

viselői. A Z.-ek részint a pozitív vallás dogmatikájának és formaságainak helyében tiszta deizmussal tanítanak, részint pedig a régi persai vallás reinkarnációját képviselik az iszlámmal szemben. Manicheus tanokkal is találkozunk a Z.-ek körében. Általán a Z. név alkalmazásának nincsen szorosan körülhatárolt köre; mindenféle szabadelvű, az iszlám dogmatikájától eltérő embert értenek rajta. Az e névvel sujtott embereket az első abbászida khalfák alatt szigorúan fűldözték. Valóságos inkvizíció működött ellenük, melynek vizsgálata alapján a Z. gyanúja keveredett egyént halálra ítélték. Különösen Al-Mahdi khalfia alatt ért a Z.-ek fűldözése tetőpontjára. V. ö. *Goldziher*, Salih b. Abd al Kuddus imd das Zindikenthum zur Zeit des Chalifen Al-Mahdi in X. orientalista kongresszus munkálataiban, London 1893). G—H.

Zingarelli (éjtsd: etn—) *Miklós Antal*, olasz zeneszerző, szül. Nápolyban 1752 ápr. 4., megh. a közel Torre del Greco-ban 1837 máj. 5. Vándoréletet élvén, operáival megjárta Páriszt; 1804. a római Szt.-Péter-bazilika karnagya lett s 1811. mint foglyot hozatta Napoleon ismét Párisba, hogy neki misét komponáljon. Innen Z. Nápolyba ment, zeneiskolainvázgató és 1816-ban Paesioella utóda: székesegyházi karnagya lett. 31 dalművével kívül 20 ragg és 66 koronás misét, hetet kettős énekkarral, 73 magnificatót, 28 Stabat Materet stb. szerzett.

Zingiber *Adans.* (név.), l. *Gyömbér*; *Zingiberaceae*, l. *Gyömbérfélék*.

Zink, l. *Cink*.

Zinn, a lat. *stannum* német neve, l. *On*.

Zinne (német.) a. m. esorbázis (l. o.), fidesorházat, amellyel a puskaport föltöltésére előt épített erődítmények peremét koronázták.

Zinnia L. (név., katonarözsza), l. *Rézvirág*.

Zinnober, l. *Cinnóber*.

Zinnowitz, falu és tengeri fűrdő Stettin porosz kerületben, Usedom szigetén, 8 km-nyire Wohlgastről, 900 lak., gőzhajóállomással, szép villákkal, pompás búkkérdőséggel, (1895. 3700 fűrdővendég). V. ö. *Heere*, Die Ostseebäder Z., Coserow und Carlshagen (Berlin 1894).

Zinnwaldit (lithonit), esillámféle ásvány, litiumban és fluorban igen gazdag kálium-alumínium-szilikát ($P_2(SiK)_9Al_2Si_9O$), rendesen vasszilikát-tartalommal. Mint minden esillám, ugy a Z. is egyhajlású rendszerbeli, de hatszögös kilszóvel. Kristályai igen gyakran ráncosodottak, avagy legyező- meg hordóformára csoportosultak. Színtékes, sárgás, barna, sötétzöld. Csukis önkötelepeken találni egyéb fluortartalmú ásványok társaságában. Csehország: Zinnwald, Altenberg; Cornwall, Ausztrália. szr. n.

Zintgraff *Jenő*, német Afrika-utazó, szül. Ditseldorfban 1858., megh. Teneriffa szigetén 1897 dec. 4. Jogot végzett, de aztán a természettudományak és földrajznak szentelte életét. 1884. járt először Afrikában, ahová az osztrák Kongo-expedíciót kísérte, 1885 nov.-tól 1886-ig a német kormány megbízásából Kamerunt kutatta ki. 1887. a Rio del Rey és Meme torkolatát vizsgálta, az Elefánt-tó partján pedig megalapította Barombi állomást. 1889. a Binne mentén Afrika belsőjébe indult és mint első ért fel a Bali "fensíkra"; Ada-

kel, villamos vasúttal, gyönyörű közlekedési és sétautakkal. TH—V.

Zugnyomda, olyan könyvnyomtató műhely, melynek nyomtatványai silányak, hibákkal telvék, mert annak tulajdonosa e mesterséghez nem értvén, olyan munkásokat alkalmaz, kik jóra való nyomdában nem alkalmazhatók. A Z.-k csak kisebbszertű nyomtatványok előállítására képesek s jobbra ők fogadják el a közötrányt keltő és egyéb a társadalmi rend- és törvényellenes nyomtatványok végzését. PÜ.

Zugó, kisközség Bereg vármegye szolyvai járásában, (1891) 1209 rutén és német lak.

Zúgó, a vízgyűjtő gátján keresztül vezető, fedett csatorna, mely az összegyűjtött víz kibocsátására szolgál.

Zugspitz (Weisskogel), a német birodalom legmagasabb (2968 m.) hegyesüese az É.-Tiroli Mész-Alpokban a Wetterstein hegységben, Partenkirchentől DNy-ra, a tiroli határ közelében.

Zugtőzsde, l. *Tőzsde*.

Zuha-föld, l. *Szárazvölgy*.

Zuhany, l. *Fürdő* és *Halegvizkúra*.

Zuhatag, l. *Vizesés*.

Zuheir, híres arab költő az iszlámot megelőző században; a hagyomány szerint Mohammed felépését megérte. Egyik kaszidája (l. o.), a Mo'allakút (l. o.) között foglal helyet. Teljes divánja az Ahlwardtól kiadott Six ancient arab poets (London 1870) c. gyűjteményben foglaltatik; külön is ki van adva Al-A'lam kommentárjával Landberg gróf Primeur arabes c. gyűjteményének 2. részében (Lejda 1888). — Z. fia *Kab ibn Zuheir* (l. o.) is hírneves arab költő volt. G—R.

Zuider-en Ooster-Afdeeling hollandi helytartóság Borneo szigetén, l. *Borneo*.

Zuider tó (ejtsd: szajder—), az Északi-tenger öble É.-Holland, Utrecht, Geldern, Oberyssel és Friesland tartományok közt, míg ÉNy-on Texel, Vlieland és Terschelling szigetek határolják. A Z. egykoron zárt tó (a rómaiaknál Flevo, későbbben Almere) volt, amelynek ÉNy-i partjait a tenger hullámai a XIII. sz. elején jó részben elmosták. Mostani kiterjedését (3139 km² ter.) 1287. nyerte el, amidőn állítólag 80,000 ember pusztult el. A folyói közül a legjelentékenyebb az Yssel (l. o.). Mélysége D-ről É. felé növekszik, de átlag alig több 3 m.-nél. Az áradása átlag 20—24 cm., néha azonban 25 m. Újban a déli részét ki akarják szárazítani. V. ö. *Waal, De Zuiderzee* (Amsterdam 1883); *De Zuiderze. Hare afsluiting en drooglegging* (Lejda 1892); *Beckman, Plan van afsluiting en droogmaking der Zuiderzee* (Zuthpen 1894).

Zuid-Willemsvaart (Déli Vilmos-esatorna), s'Hertogenboschtól Maastrichtig terjedő csatorna Limburg belga és É.-Brabant németalföldi tartományokban Helmond és Weert mellett. Belőle megy ki a Campine-esatorna.

Zukertort János Hermann, híres lengyel sakkjátészó, szül. Lublinban 1842 szept. 7., megh. Londonban 1888 jun. 20. Tanulmányait Boroszlóban végezte, Berlinben egy szaklapot adott ki: *Neue Berliner Schachzeitung* (1867—71) címmel és Dufresne Jánossal egytt a *Grosser Schachhandbuch* (Berlin 1873) és a *Leitfaden des Schachspiels* (u. o. 1869), továbbá: *Sammlung der auser-*

lesensten Schachaufgaben (u. o. 1869). Az 1878-iki párisi és az 1883-iki londoni sakk mesterek versenyében ő nyerte el az első díjat. Azon időtől fogva állandóan Londonban lakott. Hofferrel együtt szerkesztette az általa alapított Chess Monthly szaklapot.

Zulfikár, ketté ágazó csúcsáról ismeretes kard neve, melyet Mohammed próféta a Bedr melletti ütközet után (l. *Mohammed*) zsákmányrésztül tartott meg a maga számára. Ezt a pogány arabok között nagyra becsült kardot (»ninesen kard, csakis Z.«, régi arab közmondás) a próféta halála után 'Ali örökölte és különösen mint a hős 'Ali kardja lett az iszlámban nevezetessé. A Z. esudás tulajdonságaira vezeti vissza a legenda 'Ali hőstetteit; később az abbaszida khalifák birtokába került. A carszkoje-szelói muzeumban egy kétágu kardot mutatnak Z. néven. Az ily alakú arab kardokról v. ö. *Schwarzlose*, *Die Waffen der alten Araber aus ihren Dichtern dargestellt* (Lipsee 1886, 152. s. köv. old.).

G—R.

Zulhiddsa (török ejtéssel: *Zil'hiddse*) a. m. a búcsujárás hónapja, a mohammedán holdév 12-ik hónapja, melynek első felében történik a mekkai búcsujárás összes ceremóniáival (l. *Hudds*). E hónap 10-ére esik a kurbán-bairam ünnepe; l. *Bairam*.

G—R.

Zulia, venezuelai állam a Maracaibo-öböl körül, (1891) 85,456 lak. Felszíne nagyjából sík; éghajlata forró, nedves és lázt okozó. Fővárosa Maracaibo.

Zulká'da (törökösen *Zilki'de*), a mohammedán holdév 11-ik hónapja.

Zulu, *amazulu*, a legnagyobb kaffer törzs, 1816 óta uralmát egész Delagoa-öbölíig terjesztette ki (egy benszüllött férfl. színes képét l. az *Afrikai népfajok* mellékletén). A délvidéki Z.-k közül egyes törzsek külön váltak, s mint hódítók és rablók vonultak észak felé a Zambéziig, egész Viktoria-Nyanzáig és különböző nevek alatt, mint új néptörzsek telepedtek ott meg. Ilyenek a matubélék, londinók, mafitik, zaók, vatuták stb. Nyelvök a többi kaffer nyelvvel együtt a *bantu* nyelvcsalád keleti csoportjához tartozik. V. ö. *Groot Lewis*, *The Isizulu. A grammar of the Zulu language* (Natal 1859); *Fritsch*, *Die Eingeborenen Südafrikas* (Boroszló 1873).

Zulu-föld, angol koronagyarmat Afrika DK-i partján, Natal, a Drakenberge, a Lebombo-hegység, a Délafrikai köztársaság, Tonga-ország és az Indiai-óceán közt 32,500 km² ter., (1895) 165,121 benszüllött és 1246 fehérbőrű lak. Keskeny partszegélyétől eltérvén hegyek és dombok takarják. Legfontosabb folyói a Tugela (Natal határán), az Umlatuszi, Mkuszi és Umvoloszi. Ez utóbbi átfolyik az ország közepén és a Santa-Lucia-öbölbe torkollik. Értékes erdei vannak az Ukandhla, Ugotu, Udvandve és Eshawe kerületekben. Földje termékeny; a benszüllöttek kukoricát, kölest, hubot, tököt és batátákat termelnek és nagy mennyiségűt tartanak. A magasabb részeken a juhok és kecskék, szarvasmarhák és lovak kitünően tenyésznek. A partvidékek kávé-, tea-, pamut- és cukortermelésre alkalmasak. Aranyat bányásznak, de mindeddig még keveset (1895-ben 268 unciát). A gyarmatot Eshoweban